

Tilburg University

Vader en dochter op examen

van Damme, E.E.C.

Published in:
Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs

Publication date:
2005

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
van Damme, E. E. C. (2005). Vader en dochter op examen. *Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs*, 1, 8-11.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

VADER EN DOCHTER OP EXAMEN[#]

Eric van Damme^{*}

11 januari 2005

In 1974 deed ik middelbare school examen. Ik had economie en recht kunnen doen, maar op mijn kleine school was dat moeilijk in het bètaprofiel te passen. Het werd dus biologie, naast wis- natuur- en scheikunde en de verplichte talen. Mijn dochter doet dit jaar examen. Zij wordt niet in een keurslijf geperst en doet alle vakken die ik deed, en nog veel meer, waaronder economie. Wat is in 30 jaar veranderd? Leert men nu meer economie, of minder? Krijgt de middelbare scholier nu een beter begrip hoe de wereld economisch in elkaar steekt? Of is de dochter minder ontwikkeld dan haar vader toen?

Een overzicht

Om antwoorden te vinden, bekeek ik, op verzoek van de redacteur van dit tijdschrift, de eindexamens economische wetenschappen I en recht van de jaren 1974, 1984, 1994 en 2004. Tabel 1 geeft al een eerste inzicht in wat in de loop van de tijd veranderd is¹: het examen is niet alleen nu meer gevarieerd, het is vooral ook meer. Elk decennium komt er een opgave bij. Het examen van 1974 paste eenvoudig op 2,5 kantje: 2 van de 3 opgaven bestaan uit een halve bladzijde toelichting en een halve bladzijde vragen; de micro-economische opgave past op een halve A4 omdat nauwelijks toelichting nodig is; totaal zijn er 25 vragen. Ook het examen van 2004 bestaat uit 25 vragen; echter daarvoor hebben de opstellers 6,5 volle bladzijden, met naast tekst, tabellen, grafieken en diagrammen, nodig. Het examen is leuker geworden, het sluit beter aan bij de actualiteit en de levenswereld van de scholier,

[#] Te verschijnen in *Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs* 2005

^{*} Prof. dr. E.E.C. van Damme, Universiteit van Tilburg, CentER for Economic Research en Tilburg Law and Economics Center (TILEC), Postbus 90153, 5000 LE Tilburg. Tel +31-13-4663045, Fax +31-13-4663266, e-mail: Eric.vanDamme@TilburgUniversity.nl, <http://center.uvt.nl/staff/vdamme/>.

¹ Voor een bespreking van hoe een toonaangevende methode in de loop van de tijd geëvolueerd is, zie Eric van Damme "De kern van de economie", *Economisch Statistische Berichten*, **84**(1999), nr. 4236, 977-979

maar het vereist vooral ook meer leeswerk. Er moet nu duidelijk harder gewerkt worden dan toen. Ook langer: in 2004 had de leerling 3 uur de tijd om het examen te maken, de overige examens moesten in 2,5 uur gemaakt worden.

	1	2	3	4	5	6
1974	KE	MI	OB	-	-	-
1984	MI	IB	MO	KE	-	-
1994	MI	OB	KE	MI	MO	-
2004	Tabel	MI	HA	KE	IB	MO

Tabel 1: de eindexamens 1974-2004; KE = Keynesiaans model, MI = micro, OB = overheidsbeleid, IB = inkomstenbelasting, MO = monetaire economie, HA = handel; de tabel in opgave 1 van het examen van 2004 heeft betrekking op de economische groei en de arbeidsmarkt.

Tabel 1 laat zien dat het Keynesiaanse rekenmodel een grijsgedraaide klassieker is. Ook de Nederlandse Centrale Bank (DNB), sinds 2004 de ECB, is op de examens goed vertegenwoordigd. Opvallend in alle examens is vooral de traditionele “ingenieursaanpak”: DNB en de centrale overheid draaien aan de knoppen van de economie om te pogen deze zo beter te laten functioneren. Dat de economie het beste zou kunnen werken als ze daar juist vanaf blijven is niet een beeld dat uit de examens naar voren komt. De micro-economische opgaven kennen weinig variatie: het gaat meestal om monopolies of een overheid die externaliteiten corrigeert. De belastingopgave in 2004 is dezelfde als die uit 1984, maar dan in een nieuw jasje gestoken.

1974

1974, een jaar na de eerste oliecrisis, Nixon werd gedwongen vanwege *Watergate* af te treden, Abba won met *Waterloo* het Eurovisie Songfestival en het Nederlandse totaalvoetbal strandde in de finale van het WK op Duitsland. Op het economie-examen niets van deze actualiteit: een droog, overzichtelijk examen, bestaande uit de drie standaard onderdelen: micro, macro en beleid.

Hoewel ik geen economie in mijn pakket had opgenomen, zou het examen mij vermoedelijk weinig moeite gekost hebben; er wordt immers weinig economische kennis of economisch inzicht gevraagd. De Keynesiaanse macro opgave is een kwestie van invullen en mocht voor iemand met wiskunde A en B geen problemen opleveren. Inhoudelijk vraagt deze opgave naar stimulering van de economie, reductie van de werkloosheid, door belastingverlaging. Het past in de geest van die tijd dat deze vraag geen onderdeel bevat over de gevolgen voor het overheidstekort. Onder Den Uyl was de samenleving immers maakbaar en in 1974 bepleitte diens Minister van Financiën, Duisenberg, een vergroting van het structurele begrotingstekort om zo uit de problemen te komen. De bomen bleken niet tot in de hemel te groeien, maar het financieringstekort groeide wel, tot 6% in 1980.

De micro-economische opgave begint met twee wiskundige vergelijkingen en vraagt hoe men kan zien dat hier van een heterogeen duopolie sprake is. De leerlingen wordt vervolgens gevraagd te verklaren waarom oligopolisten bij voorkeur niet met de prijzen concurreren. Het daarbij gegeven antwoord heeft betrekking op homogene productmarkten, is op zijn minst onvolledig en volgens mij onjuist. Hier wordt een traditie ingezet die vervolgens trouw wordt volgehouden: minstens één voorbeeldantwoord is altijd fout. Feit is dat we toen, en nu, veel prijsconcurrentie zien: je kunt het wel niet willen, maar je bent er vaak toe gedwongen. Interessant, maar tevens onjuist, is de opmerking in de opgave dat oligopolie *dikwijls* kartelvorming ten gevolge zal hebben. Als het echt ‘dikwijls’ zou zijn, zouden de NMa en de Europese Commissie nog veel meer werk hebben. Weet u trouwens twee *soorten* kartels te benoemen? Is het zinvol dat u dat weet?

1984

In 1984 werd Ronald Reagan herkozen en werd in Brighton door de IRA een aanslag gepleegd op het congres van de Conservatieven van Margareth Thatcher. In Nederland probeerde Lubbers met “supply side economics” de economie weer in het gareel te krijgen. Internationaal kwam de zure regen op de agenda te staan. Sporen van die tijd zijn in het examen terug te vinden.

Opgave 1 vraagt naar het effect van externe effecten op nationaal inkomen en welvaart. Er moet ook gerekend worden: een monopolist, die geen grondstoffen inkoopt, wordt door de overheid gedwongen een schonere technologie met hogere marginale kosten te gebruiken. De monopolist reageert, zoals verwacht, met prijsverhoging en productieverlaging. De leerling wordt dan gevraagd met hoeveel procent de *reële* toegevoegde waarde van dit bedrijf afneemt. In dit geval is de toegevoegde waarde gelijk aan de omzet, de examenmakers stellen echter dat bij het effect op de reële toegevoegde waarde alleen naar het volume-effect gekeken moet worden. Volgens mij is dit een ernstige fout en worden micro en macro door elkaar gehaald: als de monopolist klein is in de totale economie heeft zijn prijsverhoging geen effect op het algemene prijsniveau en moet naar het effect op de omzet gekeken worden.

In 1984 was ons belastingstelsel nog zo ingewikkeld dat het eenvoudig was er vragen over te stellen: in naam progressief, maar zoveel aftrekposten dat het met die progressiviteit in de praktijk nog wel mee viel. De vraag naar de mogelijkheid, en de gevolgen, van de invoering van een *flat tax*, een uniform marginaal tarief, lag daarom voor de hand. In essentie komt dezelfde vraag (“Vlaes plat”) ook in het examen van 2004 voor. Ik ben benieuwd of ook mijn kleinkinderen nog zo’n opgaven zullen moeten maken. Ik hoop van niet.

De Keynesiaanse opgave uit 1984 is een goed voorbeeld van hoe leuk en inzichtelijk een simpele opgave van dit type kan zijn. Opnieuw is er werkloosheid, maar nu is er wel een overheidstekort. Stimuleren van de economie kan, zo veronderstelt het model, door vergroting van de overheidsbestedingen of door belastingverlaging. De leerling wordt gevraagd de effecten door te rekenen en vervolgens te beargumenteren waarom de Minister van Financiën de ene variant zou prefereren en een (aanbod-) politicus de andere. Macro economische politiek in een notendop, wat meer kan men wensen?

1994

De leukste vraag van het hele stel is de eerste van het examen van 1994. In hetzelfde jaar dat, onder premier Kok, Paars in Nederland aan de macht kwam en het MDW-programma (marktwerking, deregulering en wetgevingskwaliteit) startte ter

modernisering van onze economie en ter versterking van de marktsector, wordt hier gevraagd: “noem twee voordelen van een overheidsmonopolie op drinkwater.” Vier jaar later zou het water het einde van Kok inluiden; de partijen van Paars II werden het niet eens over de herstructurering van de watersector en bleven ook elders verdeeld over de vraag waar de scheiding tussen markt en overheid te trekken. De resulterende geringe daadkracht van Kok II leidde tot gevoelens van overvloed en onbehagen, hetgeen de weg vrijmaakte voor Pim Fortuyn en alles wat daarna kwam.

Voordelen van een overheidsmonopolie? Het voorbeeldantwoord noemt onder andere grotere efficiency, maar daar kunnen vraagtekens bij geplaatst worden. Men zou hopen dat antwoorden niet gebaseerd zijn op *a priori* denkbeelden, maar op analyse van de feiten. Hopelijk leidt het nieuwe examenprogramma ertoe dat er meer aandacht komt voor dergelijke empirische analyse. Het antwoordmodel noemt ook lagere prijzen als voordeel, maar bij privatisering kunnen deze middels toezicht worden afgedwongen. De opgave loopt ver achter de economische realiteit aan; gelukkig moet er in de rest van de opgave alleen gerekend worden.

Hetzelfde geldt voor grote gedeeltes van de overige opgaven: men moet kunnen rekenen zonder over veel economisch inzicht te beschikken. Ook de vraagstelling en de economische context is niet altijd even gelukkig geformuleerd. Zo gaat opgave 4 (opnieuw) over externe effecten en een overheid die middels een heffing vraag en productie wil afremmen. Als concreet rekenvoorbeeld wordt vervolgens aardgas genomen, hetgeen ongelukkig is, omdat dit product nu juist weinig vervuילend is. Dezelfde opgave maakt duidelijk dat de examenmakers niet altijd tot de kern van de zaak doordringen. De opgave vraagt (eveneens opnieuw) waarom het BNP een gebrekkige maatstaf voor het welvaartsniveau van een land is. Het antwoordmodel wijst op verdelingseffecten en productie buiten de markt om, maar dat welvaart vooral bepaald wordt door consumptie, waaronder consumptie van niet-marktgoederen zoals vrije tijd en sociale contacten, blijft buiten beeld.

In alle examens wordt wel naar definities van begrippen gevraagd en dit examen is geen uitzondering. Ik weet niet wat het verschil is tussen kwantitatieve en kwalitatieve structuurwerkloosheid, maar heb nog nooit gemerkt dat dit mijn functioneren als econoom of als burger in enigermate belemmert.

2004

Het examen van vorig jaar ligt nog vers in het geheugen. Bovendien is het elders uitgebreid becommentarieerd,² we kunnen hier dus kort zijn.

Het examen van 2004 is gevarieerd, leuk, het sluit redelijk aan bij de ervaringswereld van de leerlingen, en het is op het eerste gezicht niet al te moeilijk. Het staat zeker dichter bij de realiteit, en is minder wiskundig, dan het examen uit 1974. Dit is allemaal te prijzen, er zit echter een adder onder het gras.

De samenstellers van het examen hebben een bepaald wereldbeeld; zij hebben in hun hoofd een bepaald model hoe deze wereld in elkaar zit en zij baseren hun vragen en antwoorden, al dan niet impliciet, op dit model. Zij gaan er daarbij vanuit dat de leerlingen, of anderen die het examen maken, ditzelfde wereldbeeld hanteren. Een model is per definitie een benadering; het model van de examenopstellers is niet noodzakelijk juist en niet automatisch het meest natuurlijk. De opstellers, als scheppende kunstenaars, hebben echter de menselijke neiging hun eigen wereldbeeld teveel centraal te stellen en te weinig ter discussie. De examenopgaven zijn eenvoudig te doen als men hetzelfde wereldbeeld hanteert, maar als men kritisch is en dat model niet voorshands accepteert wordt het lastiger. Men zou willen dat de school de leerlingen een kritische houding bijbrengt. De opstellers van het examen moeten ervoor behoed worden dat ze in de kuil van hun eigen vooronderstellingen vallen. Een betere kritische beoordeling van de examens vooraf lijkt gewenst te zijn.

Conclusie

Nog een paar maanden en dan moet mijn dochter aan de bak. Wat kan ik haar adviseren? Wetenschappelijk gezien mag ik op basis van een niet aselechte steekproef van 4 examens uit 62 geen conclusies trekken. Toch kan ik mijn dochter over de streep helpen: ze moet het Keynesiaanse model, wat monetaire begrippen en prijselasticiteiten kennen, en ze moet tabellen kunnen lezen en eenvoudige berekeningen kunnen maken. Ze moet zich vooral niet door de grote hoeveelheid tekst

² Eric van Damme e.a. Beoordeling examen commissie 1,2 (nieuwe stijl); www.kennisnet.nl; zie ook Tijdschrift voor het economisch onderwijs, 2004

laten afleiden. Ze moet denken zoals haar leraar haar geleerd heeft te denken, en niet proberen creatief te zijn.

Zeker is dat mijn dochter nu meer leert over hoe de wereld economisch in elkaar steekt dan ik dertig jaar geleden. Dat is een compliment voor het onderwijs, want de wereld van nu is complexer dan die van toen. Ze moet dus ook harder werken. Toch is er nog zoveel dat onbesproken blijft, en zijn er zoveel andere dingen die om haar aandacht vragen. Het gevoel knaagt dat een nog sterkere focus op de basisbegrippen van de economie haar nog beter in staat zou stellen als goed geïnformeerde, mondige burger in de wereld van vandaag te functioneren.